

Хуторянська Т. В.,  
здобувач

Відкритого міжнародного університету  
розвитку людини «Україна»

## МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

**Анотація.** У статті розглянуто міжнародні стандарти забезпечення прав і законних інтересів дитини та їх імплементація в законодавство України. Також розроблено ґрунтовні висновки та пропозиції щодо досліджуваної тематики.

**Ключові слова:** міжнародні стандарти, забезпечення прав дитини, законні інтереси дитини, законодавство України.

**Постановка проблеми.** Серед базових демократичних цінностей чільне місце посідає захист прав, свобод та законних інтересів дитини. Кожна держава-учасниця ООН взяла на себе зобов'язання перед світовою спільнотою, запроваджуючи ефективні правові та економічні механізми їхньої реалізації. За таких умов національні публічні адміністрації в особі державних органів та органів місцевого самоврядування забезпечують дотримання міжнародних стандартів на державному та регіональному рівнях, підкоряються принципам верховенства права та законності у своїй повсякденній діяльності.

На сьогодні вироблено низку міжнародних нормативно-правових актів щодо забезпечення прав, свобод та законних інтересів дитини. Першим із документів у зазначеній сфері стала Женевська декларація прав дитини, ухвалена Генеральною Асамблеєю Ліги Націй у 1924 р. [1], у якій наголошувалося на необхідності забезпечення фізичного та психологічного благополуччя неповнолітніх осіб, не зважаючи на місце проживання, расу, мову, релігію тощо.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** У доповіді Ради з прав людини Міжнародної моделі ООН «Заохочення та захист прав дітей» у 2012 р. наголошено, що аналізований нормативно-правовий акт не був ідеальним документом із точки зору юридичної техніки, зокрема, не визначено поняття дитини, принципи, з яких складається декларація, визначено не права дитини, а обов'язки держави. Водночас значення Женевської декларації прав дитини є суттєвим, оскільки саме вона започаткувала закріплення прав дітей у міжнародно-правових актах, на її принципах будуються чинні документи у сфері правової охорони дитинства [2].

Після ухвалення Загальної декларації прав людини 1948 р. [3] та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. [4], де в ст. 24 вказано, що кожна дитина без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану або народження має право на такі заходи захисту, які є необхідними в її становищі, з боку її сім'ї, суспільства й держави, міжнародна правова охорона дитинства набуває конкретних обрисів у системі загальнолюдських прав і свобод.

Визнані у світі положення щодо прав і свобод людини та громадянина стали підґрунтям для прийняття Конституції України [5], де окремі розділи присвячені цьому питанню, зокрема, які стосуються прав і свобод дитини (ст. ст. 24, 51, 52 Конституції України).

Аспекти правового захисту всіх членів сім'ї з боку держави регламентовано в ст. 10 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, прийнятого 16 грудня 1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН. Так, сім'ям, які є базовим осередком суспільства, повинні створюватися найкращі умови існування, надаватися правова охорона, фінансова та матеріальна допомога, особливо поки на її відповідальності лежить піклування, навчання та виховання малолітніх дітей [6].

Розширений перелік об'єктів правоохорони визначено в Декларації прав дитини, ухваленій Резолюцією № 1386 (XIV) Генеральною Асамблеєю ООН від 20 листопада 1959 р. [7].

У низці міжнародно-правових актів, які реалізовані в положеннях, наприклад, ст. 20 Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ст. 20 «Про соціальні послуги», ст. 40 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», акцентовано на відповідальності державних службовців за неналежне виконання своїх функціональних обов'язків у зазначеній сфері. Однак на сьогодні в чинному Кодексі України про адміністративні правопорушення [8] адміністративна відповідальність за вказані правопорушення є розпорошеною, не охоплює всі протиправні діяння службових осіб.

Отже, пропонуємо Кодекс України про адміністративні правопорушення доповнити ст. 185-13 «Порушення порядку і строків здійснення соціальної роботи, надання соціальних послуг» такого змісту:

«Порушення службовими особами порядку або строків надання соціальних послуг, здійснення соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю тягнуть за собою накладення штрафу від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Згідно з Декларацією прав дитини значна увага також має приділятися дітям з особливими фізичними, психологічними чи освітніми потребами, яким органи публічної влади мають забезпечити спеціальні режими державної допомоги, освіти та турботи, достатні умови життєдіяльності. Лише за допомогою належного контролю у сфері інклюзивної освіти можливо реалізувати державну політику щодо дітей-інвалідів. Вона виражається у встановленні організаційно-правових форм і методів діяльності спеціалізованих навчально-виховних закладів, а також юридичної відповідальності за порушення в зазначеній галузі.

Крім того, у Декларації прав дитини зобов'язано національні публічні адміністрації здійснювати належний контроль щодо праці дітей: не приймати неповнолітніх на роботу до досягнення належного вікового мінімуму; не дозволити роботу чи заняття, які можуть бути шкідливі та небезпечні для здоров'я та життя дитини, а також якщо вони створюють перепони її фізичному, розумовому та морально-етичному розвитку.

На сьогодні в Кодексі законів про працю України [9] імплементовані всі ці положення в тій чи іншій мірі, зокрема, не

допускається прийняття на роботу осіб молодше шістнадцяти років, але за згодою одного з батьків або особи, що їх замінює, можуть, як виняток, прийматись на роботу особи, які досягли п'ятнадцяти років (ст. 188).

Неповнолітній вік особи згідно зі ст. 190 Кодексу законів про працю України є підставою для надання особливого режиму праці. Так, забороняється застосування праці осіб молодше вісімнадцяти років на важких роботах і на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах; підіймати та переміщувати речі, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми.

Отже, перелік основних прав, свобод та законних інтересів дітей, їхній захист органами публічної влади, передбачених Загальною декларацією прав людини 1948 р., Міжнародним пактом про громадянські і політичні права, 1966 р., Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Женевською декларацією прав дитини 1924 р., Декларацією прав дитини 1959 р., знайшли своє закріплення в низці чинних вітчизняних нормативно-правових актів.

Одним із небагатьох міжнародно-правих актів, який цілком присвячений врегулюванню питань захисту прав, свобод і законних інтересів усиновлених дітей, є Декларація про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту та благополуччя дітей, особливо під час передачі дітей на виховання та їх усиновлення на національному та міжнародному рівнях, ухвалена Резолюцією № 41/85 Генеральної Асамблеї ООН від 3 грудня 1986 р. [10].

Державам-учасницям ООН запропоновано першочергово враховувати засади забезпечення благополуччя сім'ї під час вироблення національної соціальної політики. З одного боку, акцентовано, що турбота за дитиною лежить на батьках, а з іншого – якщо останні не проявляють піклування або воно є неналежним, то слід розглянути питання про залучення родичів, про передачу дитини на виховання в іншу сім'ю або про усиновлення, а в разі необхідності про поміщення дитини до спеціальної державної установи.

У ст. 6 цієї декларації висунута вимога до посадових осіб компетентних державних органів, уповноважених здійснювати контроль за процедурою усиновлення, на рахунок того, що права дитини є найвищою цінністю та лише їх необхідно враховувати під час передачі дитини в іншу сім'ю. Крім того, зазначені фахівці повинні мати відповідну освіту та професійні уміння й навички, а також нести юридичну відповідальність за неналежне забезпечення благополуччя в прийомних сім'ях.

В Україні загальні питання порядку та процедури всиновлення визначені в гл. 18 Сімейного кодексу України [11] «Усиновлення», під яким розуміється прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки або сина, що здійснене на підставі рішення суду. Усиновлювачем дитини може бути дієздатна особа віком не молодша 21 року, за винятком, коли усиновлювач є родичем дитини.

Законодавством чітко визначено коло суб'єктів, яким забороняється набувати такого права: молодші за дитину на 15 років; обмежені в дієздатності або недієздатні; позбавлені батьківських прав, якщо ці права не були поновлені; були усиновлювачами іншої дитини, але усиновлення було скасовано або визнано недійсним із їхньої вини; перебувають на обліку або на лікуванні в психоневрологічному чи наркологічному диспансері; зловживають спиртними напоями або наркотичними засобами; не мають постійного місця проживання та постійного заробітку (доходу) тощо.

Зауважимо, що чинне положення про вік усиновлювача та мінімальну різницю у віці не узгоджуються з нормами між-

народного права, зокрема, у ст. 9 Європейської конвенції про усиновлення дітей (переглянутій) від 27 листопада 2008 р. [12] закріплено мінімальний вік – не менший за 18 років і не більший за 30 років. Між усиновлювачем і дитиною повинна бути відповідна різниця у віці, принаймні 16 років. На нашу думку, доцільно ст. 211 «Особи, які можуть бути усиновлювачами» Сімейного кодексу України викласти в такій редакції:

1. Усиновлювачем дитини може бути дієздатна особа віком не молодша вісімнадцяти років і не старша 30 років, за винятком, коли усиновлювач є родичем дитини або в особливих випадках.

2. Усиновлювачем може бути особа, що старша за дитину, яку вона бажає усиновити, не менш як на шістнадцять років.

Окреслені правові засоби, що використовуються в міжнародній практиці, направлені на недопущення та відновлення порушених прав і свобод неповнолітніх, запобігання ускладнення їхнього фізичного та психологічного нормального розвитку. В окремих особливо складних умовах (військових конфліктів, техногенних катастроф тощо) світовою спільнотою вироблено загальнообов'язкові вимоги, насамперед щодо захисту життя дітей.

Декларацією про захист жінок і дітей при надзвичайних обставинах і під час збройних конфліктів, проголошеної резолюцією № 3318 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р. [13], визначено, що напади на цивільне населення, його бомбардування, застосування хімічної чи бактеріологічної зброї завдає значних страждань, особливо жінкам і дітям, які складають найуразливішу частину населення. Крім того, такі дії забороняються та підлягають засудженню.

На сьогодні питання захисту прав дітей під час воєнного конфлікту набуло значної актуальності та потребує нагального вирішення, зокрема, шляхом усунення правових прогалин та узгодження з міжнародними стандартами в зазначеній сфері. Згідно з Воєнною доктриною України, затвердженої Указом Президента України від 15 червня 2004 р. № 648/2004 [14], воєнний конфлікт – це спосіб вирішення суперечностей між державами із застосуванням воєнної сили або в разі збройного зіткнення всередині держави.

З аналізу визначень, закріплених у ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» [15], випливає, що положення ст. 30 цього закону не поширюються на дітей-громадян України. Мова йде виключно про тимчасовий та додатковий захист дітей, які є іноземцями або особами без громадянства. Отже, вітчизняний законодавець не прогнозував, що в майбутньому такий особливий захист буде застосований у межах держави до наших громадян.

На підставі викладеного з метою правового врегулювання захисту прав дітей у зоні воєнного конфлікту необхідно до ч. ч. 3, 7, 8 Закону України «Про охорону дитинства» внести доповнення щодо категорій осіб, які потребують додаткового та тимчасового захисту з боку держави – «діти, які є громадянами України».

У п. 3 ст. 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [16] вказано, що громадянин пенсійного віку, особи з інвалідністю, діти-інваліди та інші особи, які перебувають у складних життєвих обставинах та зареєстровані внутрішньо переміщеними особами, мають право на отримання соціальних послуг відповідно до законодавства України за місцем реєстрації фактичного місця проживання такої внутрішньо переміщеної особи. Отже, перебування дитини на території воєнного зіткнення, а також подальше тимчасове переміщення за її межі не визнається складними життєвими обставинами.

На підставі зазначеного пропонуємо внести зміни до п. 3 ст. 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», включивши до переліку осіб «сім'ї з дітьми, які перебувають у зоні воєнного конфлікту».

Судова інстанція є важливою складовою системи правових засобів захисту прав і законних інтересів дітей. На рахунок цього в Мінімальних стандартних правилах ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх від 29 листопада 1985 р. [17], вказується, що національні публічні адміністрації повинні створювати умови, які дозволять забезпечити змістовне життя дитини в суспільстві, сприяти процесу розвитку особистості, здобуття освіти, у максимальній мірі запобігти виникненню девіантних нахилів та антигромадської поведінки.

На сьогодні узагальнюючим нормативно-правовим актом щодо захисту прав і законних інтересів дитини, який вироблено міжнародною спільнотою, є Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. [18]. У рамках цієї конвенції держави-учасниці ООН зобов'язалися також забезпечити неповнолітній особі такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки батьків чи інших осіб, які відповідають за дитину згідно із законом, та із цією метою вживати всі відповідні законодавчі й адміністративні заходи.

Особлива увага зосереджена на обов'язку національних публічних адміністрацій вживати комплексу заходів щодо забезпечення визнання принципу однакової відповідальності обох батьків за виховання та розвиток дитини. Отже, найкращі інтереси дитини є предметом основного піклування держави.

Крім того, вживаються необхідні законодавчі, адміністративні, соціальні заходи з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування, жорстокого поводження, експлуатації з боку батьків чи іншої особи, яка відповідно до закону турбується про дитину.

Такі заходи захисту включають ефективні процедури для розроблення соціальних програм із метою надання необхідної підтримки дитині й особам, які турбуються про неї, а також здійснення інших форм запобігання, виявлення, повідомлення, передачі на розгляд, розслідування, лікування та інших заходів у зв'язку з випадками жорстокого поводження з дитиною, зазначеними вище, та в разі необхідності для порушення початку судового розгляду.

**Висновки.** Проведений аналіз міжнародних стандартів забезпечення прав та законних інтересів дитини, а також їхня імплементація в національне законодавство України засвідчує, що положення вітчизняного законодавства в цілому відповідає демократичним вимогам у зазначеній сфері. Водночас із метою врегулювання окремих правових прогалів слід внести запропоновані вище зміни, зокрема, до Сімейного кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, законів України «Про соціальні послуги», «Про охорону дитинства», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

#### *Література:*

1. Международные конвенции и декларации о правах женщин и детей : сборник универсальных и региональных международных документов / сост. Л.В. Корбут, В.В. Поленина. – 3-е изд., перераб. и доп. – М., 2004. – 291 с.
2. Доповідь Ради з прав людини Міжнародної моделі ООН «Заохочення та захист прав дітей», 2012 р. [Електронний ресурс]. –

Режим доступу : [http://sartracc.ru/print.php?print\\_file=Pub\\_inter/unkindporno3.htm#bookmark](http://sartracc.ru/print.php?print_file=Pub_inter/unkindporno3.htm#bookmark).

3. Загальна декларація прав людини, 1948 р. // Урядовий кур'єр. – 2008. – № 232.
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995\\_043](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043).
5. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995\\_042](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_042).
7. Декларація прав дитини 1959 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995\\_384](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_384).
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Дод. до № 51. – Ст. 1122.
9. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – Дод. до № 50.
10. Декларація про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання та їх усиновленні на національному і міжнародному рівнях, 1986 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995\\_131](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_131).
11. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21–22. – Ст. 135.
12. Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута) 2008 р. // Офіційний вісник України. – 2011. – № 69. – Ст. 2645.
13. Декларація про захист жінок і дітей при надзвичайних обставинах та під час збройних конфліктів 1974 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995\\_317](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_317).
14. Про Воєнну доктрину України : Указ Президента України від 15.06.2004 р. № 648/2004 // Президентський вісник. – 2004. – № 14.
15. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.
16. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 1. – Ст. 1.
17. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх 1985 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995\\_211](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_211).
18. Конвенція про права дитини 1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995\\_021](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021).

#### **Хуторянская Т. В. Международные стандарты обеспечения прав и законных интересов ребенка и их имплементация в законодательство Украины**

**Аннотация.** В статье рассмотрены международные стандарты обеспечения прав и законных интересов ребенка и их имплементация в законодательство Украины. Также разработаны обстоятельные выводы и предложения относительно исследованной тематики.

**Ключевые слова:** международные стандарты, обеспечения прав ребенка, законные интересы ребенка, законодательство Украины.

#### **Hutoryanska T. International standards of human rights and legal interests of the child and their implementation in the legislation of Ukraine**

**Summary.** In this scientific article reviewed current issues concerning international standards of human rights and legal interests of the child and their implementation in the legislation of Ukraine. Also prepare a detailed conclusions and suggestions about this topic the studied.

**Key words:** international standards, children's rights, legal interests of the child, legislation of Ukraine.